

TARTU ÜLIKOOL

USUTEADUSKOND

VANA TESTAMENDI JA SEMITISTIKA ÕPPETOOL

Brit Juhanson

**Deemonlikud olendid inimliku ja jumaliku valdkonna vahel ehk kuidas
demütologiseeris monoteism iidsed deemonlikud olendid**

Bakalaureusetöö

Juhendaja: dotsent Amar Annus

Tartu 2013

Sisukord

Sissejuhatus.....	3
1. Egiptuse demonlikud olendid.....	5
1.1. Apophis.....	6
1.2. Mehen.....	7
1.3. Seth.....	8
1.4. Sehmet.....	9
1.5. Vahekokkuvõte.....	10
2. Mesopotaamia demonlikud olendid.....	12
2.1. Anzu.....	14
2.2. Erinevad lohemaod.....	15
2.2.1. Bašmu.....	15
2.2.2. Muš-huš.....	16
2.2.3. Muš-sag-imin.....	16
2.3. Skorpion-mees.....	18
2.4. Piison-mees.....	18
2.5. Vahekokkuvõte.....	19
3. Kreeka demonlikud olendid läbi Heraklese vägitegude.....	20
3.1. Eurystheuse ülesanded Heraklesele.....	20
3.1.1. Võitlus Nemea lõviga.....	21
3.1.2. Võitlus Lerna hüdraga.....	21
3.1.3. Võitlus Stymphalose lindudega.....	22
3.1.4. Võitlus põrgukoera Kerberusega.....	22
3.2. Vahekokkuvõte.....	23
4. Polüteistlik maailmapilt ranges monoteismis ehk kuidas demütologiseeris monoteism iidseid demonlikud olendid.....	24
4.1. Roomajad piiblis.....	25
4.2. Draakonid piiblis.....	26
4.3. Kotkad piiblis.....	26
4.4. Deemonid piiblis.....	27
Kokkuvõte.....	28
Demonic creatures between the divine and human or how monotheism has demythologized ancient demonic creatures.....	30
Kasutatud kirjandus.....	32

Sissejuhatus

Bakalaeureusetöö teema on ajendatud varasemast huvist iidsete religioonide ja seal leiduvate demonlike olendite vastu. Ka aitasid teema valikul kaasa eelnevad autori poolt koostatud lühiuurimused, näiteks Juhanson, “Markuse evangeeliumis leiduva sõna *ἄγγελος* eksegees” 2011, millest jäeti nõutava lühikese mahu tõttu välja langenud inglite võimalik demonlik olemus. Uurimustöö teema langeb Vana Lähis-Ida teadusvaldkonda.

Uurimustöö koostamisel on uuritud ja analüüsitud erinevat teema-alast kirjandust, seejuures saadud terviklikku empiirilist andmestikku nii, et oleks arvestatud ka detailide ja kvaliteediga. Kogutud andmeid antiik-riikide: Mesopotaamia, Egiptuse, Kreeka demonlikest olenditest ning analüüsitud ja võrreldud nende ühiseid jooni ning need välja toodud. Tehtud järeldusi ja analüüsitud/uuritud, kuidas on need demonlikud olendid säilinud või edasiantud ranges monoteistlikus raamistikus (edasikantud monoteistlikku maailmapilti). Lõputöö eesmärk on anda vastus küsimusele, kuidas demütologiseeris monoteism demonlikud olendid.

Uurimustöö on läbi viidud kvalitatiivse meetodi ahelas tuntud analüütilist meetodit kasutades. Kvalitatiivsele meetodile omaselt on andmed kogutud ja analüüsitud eesmärgiga luua kirjeldav mudel, mis hõlmab uuritava probleemi kõiki osasid. Lõputöö keskendub demonlike olendite kirjeldamisele, võrdlemisele ja analüüsile ning nende positsioneerimisele monoteistlikus maailmapildis.

Paraku pole enne tehtud põhjalikke uurimusi sellest, kuidas ja kas on monoteistlikud usundid üle võtnud iidset demonlikud olendid, küll aga on koostatud nimistuid piiblis esinevatest demonlikest ja jumalikest olenditest, tutvustades seejuures lühidalt ka nende olendite ajalugu ja päritolu. Üht neist nimistutest on kasutatud ka selle uurimustöö koostamisel – Karel van der Toorn “Dictionary of deities and demons in the Bible (DDD)”: Brill, 1995.

Autor on töö koostamisel kasutanud raamatuid, artikleid, artikli kogumeid ning üht veebilehte, kokku on erinevaid kasutatud allikaid seitseteist. Tähtsaimateks on siinkohal peetud Norman Cohn'i raamatut “Cosmos, chaos, and the world to come: the ancient roots of apocalyptic faith”, mis annab põhjaliku ülevaate erinevatest religioossetest piirkondadest terve nende arengu jooksul, luues selge pildi nendes piirkondades tegutsenud demonlikest olenditest ning suhtumisest neisse, eelmainitud Karel van der Toorni artiklite kogumit “Dictionary of deities and demons in the Bible (DDD)” ning Sarah Iles Johnstoni artiklite kogumit “Religions of the ancient world: a guide”. Uurimustöös püstitatud küsimustele

vastamisel on autor tuginenud peamiselt just kahel viimati mainitud allikal.

Kuna nii Egiptuses, Mesopotaamias, kui ka Kreekas on seal eksisteerinud deemonite nimistu väga pikk, siis paratamatult on autor olnud sunnitud langetama otsuse, mis kätkes endas selektiivse valiku tegemist, mille tõttu on seekord kõrvale jäetud enamuse eksisteerinud deemonlike olendite üksikasjalik uurimine ning antud üldine ülevaatlik pilt igas käsitletud piirkonnas leiduvatest deemonlikest olenditest, kirjeldades lähemalt nelja olendit igast uurimustöös käsitletud paigast – Egiptus, Mesopotaamia, Kreeka. Kuna vihjeid nende lähemalt käsitletud deemonlike olendite kohta oli nii Vanas, kui ka Uues testamendis, siis ei saanud töö küsimust püstitada järgnevalt, “... ehk kuidas kristlus demütologiseeris iidse deemonlikud olendid”, vaid tuli uuritav probleem ümbersõnastada nii, et see võimaldaks küsimusele vastamisel kasutada viiteid nii Vanast, kui ka Uuest testamendist.

Uurimus on jaotatud nelja ossa. Kuna töösse on valitud kolm iidse religiooni ja kultuuriruumiga piirkonda, siis kajastavad esimesed kolm peatükki nende piirkondade deemonlike olendeid. Esimene peatükk annab seega informatsiooni Egiptuse, teine Mesopotaamia ja kolmas Kreeka deemonlike olendite kohta. Alapeatükid on kolmel esimesel peatükil samase ülesehitusega – pärast 1-2 leheküljelist konkreetse ajaloo ja religiooni tutvustamist, kus antakse ülevaade levinumatest deemoni tüüpidest, algavad alapeatükid, kus käsitletakse nelja erinevat deemonlikku olendit konkreetsemalt. Mesopotaamia puhul on veel eraldi alapeatükis käsitletud erinevaid lohemadusid.

Neljandas peatükis juurdleb autor selle üle, kuidas eelnevas kolmes peatükis kirjeldatud polüteistlik maailmapilt rangesse monoteismi sobitus ehk kuidas teatud kristluse ja judaismi vormid demütologiseerisid deemonlikud (jumalikud) olendid. Alapeatükkides tuuakse näiteid kirjakohtadest, kust võib leida vihjeid eelnevates peatükkides kirjeldatud deemonlikele olenditele. Uurimus lõpeb kokkuvõtte, resümees ning kasutatud kirjanduse loeteluga. Seega võib öelda, et kolm esimest peatükki moodustavad uurimustöö jaoks vajaliku aluse, mille kaudu jõutakse uurimustöös püstitatud küsimuseni ning neljas annab püstitatud küsimusele vastuse.

1. Egiptuse deemonlikud olendid

Egiptlased uskusid, et neile tuntud maailm sai vormitud mingisugusest kuju ning vormita algmateriast, mis oli alati olemas olnud. On mitmeid versioone selle sündmuse kirjeldamiseks, täpsemalt kolm suurt müüti, mida seostatakse olulisimate religioosete keskustega – milleks olid Heliopolis, Memphis, Hermopolis.¹

Need kolm müüti on oma põhitõdedes kattuvad, nimelt annavad kõik tunnistust sellest, et maailm ei ole loodud mitte ühe kindla jumala poolt, vaid saanud alguse igavesti eksisteerinud kaosest. Kaost kujutati siiski materiana, milleks oli piiritu ookean, Nun. Seega oli Nun enne kui ükski jumal ja seega võis teda kutsuda ka "kõikide jumalate isaks", jäädes oma loomult passiivseks. Usuti, et nii inimesed, kui ka jumalad ise on piiratud ja stabiileeritud kõikehõlmava korrastatuse ehk *maat*'iga, mis oma korrapäras pidi ära hoidma kaose.²

Kõik *maat*'i vastu võitlevad jõud – vaenulikud rahvad, mässajad, pahanduse tekitajad – olid tegelikkuses kaose kaasosalised ning instrumendid, teisiti võis neid nimetada ka *isfet*'iks, mida võiks tõlkida kui ebaõiglust, kuid mis tegelikkuses omas tunduvalt suuremat tähenduste pinda. See märkis mis iganes jõudu, mis töötab maailma korrale ning õiglusele vastu.³

Egiptlased uskusid, et *maat* oli pidevas ohus, ähvardatuna deemonlikest olenditest, kes elutsesid allmaailma sügavike vetes, olles *ifset*'i käsilased.⁴ Need käsilased olid jaotatud gruppidesse, vastavalt sellele, mis haigusi ning olukordi olid nad võimelised esile kustuma.⁵

Huvitaval kombel ei olnud iidises Egiptuses inimeste seas kohta uskumusele, et jumalad oli kõrgemad ning deemonid madalamad jumalikul olendid, seega ei toimunud nende kahe vastandamist⁶ nii, nagu võime seda nüüdisaegses monoteistlikus kultuuri ja religiooniloos kohata.

Teadaolevalt asusid kõik deemonid allilmas, kuid nende iseloomud olid sellele vaatama erinevad. Need, keda usuti olevat korra vastased ja vaenlased, olid need, kes lakkamatult jumalate vastu sõdisid ning inimesi piinasid. Nemad usuti süüdi olevat inimeste

---

1 Cohn, Norman. *Cosmos, chaos, and the world to come: the ancient roots of apocalyptic faith*. London: Yale Nota Bene, 2001. Lk 5.

2 *Ibid.* Lk 6-9.

3 *Ibid.* Lk 20-21.

4 *Ibid.*

5 Szpakowska, Kasia. *Demons in Ancient Egypt*. Swansea University, Religion Compass 3/5, 2009. Lk 1.

6 Johnston, Sarah Iles. *Deities and Demons. Religions of the Ancient World: A Guide*. Cambridge, London, Belknap Press of Harvard University Press, 2004. Lk 393.

pahatahtlikus valdamises ning olukordade negatiivsetes suunitlustes.⁷

Teine grupp deemoneid olid kujumuutva võimega peremees olendid, kes lisaks oma heatahtlikule loomule, võisid ilmned ka kurjade jõududena, olles vastutavad vaimsete ja psühholoogiliste hädade eest, põhjustades õudusi, kirjeldatud kui miskit, mis siseneb su kehasse, majja või halvab su mõtted.⁸

Väiksemale ning spetsiifilisemale demonite grupile on viidatud kui *pimeduse demonitele*, kes loeti vastutavateks katku ja epideemiade eest.

Viimasena käsitleks puhtalt heatahtlikke deemoneid, kes oma loomult olid vastuoluliselt raevukad ning metsikud, mille tõttu on neid ka demonite hulka loetud, elades allilmas. Nende ülesandeks oli kaitsta ja valvata jumalaid ning nende templeid, hoolitseda allilma radade, käikude ning väravate eest. Sissepääs oli lubatud vaid jumalatele ja sinna kuuluvatele demonitele, teiste vastu näitasid nad üles oma metsikut poolt.⁹

Järgnevalt räägitakse nii allutatud ehk jumalaid teenivatest, kui ka pahatahtlikest, ehk *maat*'i vastu võitlevatest demonitest. Valik on tehtud selektiivselt, tulenedes selle uurimustöö eesmärgist.

1.1. Apophis

Egiptlased uskusid, et *maat* oli pidevas ohus, ähvardatuna demonlikest olenditest, kes elutsesid allmaailma sügavike vetes, olles *ifset*'i käsilased, kelle liidriks oli hiiglaslik, draakoni-laadne roomaja Apophis. Tema iseloomustamiseks kasutati väljendeid nagu "see, kellel kuri välimus", "see, kel halb on iseloom". Esimest korda võib tema üüratust hävituslikust jõust selgelt rääkida esimese vaheperioodi ajal 2181 – 2040 eKr, mil oli kõikuma loodud Vana Kuningriigi kord ja stabiilsus.¹⁰

Apophis't peeti mao kehas olevaks kaose personifikatsiooniks, kel puudusid meel-organid, mille tõttu ei suutnud ta ei näha ega kuulda, ainukeseks eneseväljenduseks vaid võime kriiskavalt karjuda. Tema, nagu ka teised demonlikud olendid, tegutses vaid pimedas, püüdes üha uuesti segada päikesejumala paadi läbipääsu üle allilma vete, üritades selleks tühjaks juua jõe, mida mööda paat liikus. Iga õhtu pidi Ra ja tema kõrval seisvad väiksemad jumalad võitlema roomaja vastu, seda kaose ja korrastatud maailma vahel. Võitluse tulemusena lõigati Apophis nugaodega tükkideks, torgati odadega, põletati tulega, mis paiskus

7 Szpakowska, Kasia. *Demons in Ancient Egypt*. Swansea University, Religion Compass 3/5, 2009. Lk 2.

8 Szpakowska, Kasia. *Demons in Ancient Egypt*. Swansea University, Religion Compass 3/5, 2009. Lk 3.

9 *Ibid.* Lk 4.

10 *Ibid.*

müüdi kohaselt oma ülesannet kaitsva päikesejumala silmadest.¹¹

Kui Apophise ja Ra võitluse tulemusena kasvõi ühel korral tuleks võitjaks Apophis, siis lõppeks maailm oma korrastatuses koheselt ning egiptlased olid seetõttu alati valmis, et jumalaid nende igapäevastel teekondadel abistada, pidades selleks mitmeid liturgiaid, tähistamaks päikesejumala võitu Apophise üle, lausudes rituaalset salmi – "Ta on hukkunud leekides, Apophis, kelle peas on nuga. Ta ei näe ja teda ei eksisteeri enam tema maal. Ma olen käskinud, et needus teda halvaks; Ma olen söönud tema kondid; Ma olen hävitanud tema hinge iga päeva lõpuks; Ma olen puruks lõiganud ta selgroo kaelast, hakkinud noaga puruks ta liha ja torganud ta nahka... Ma olen muutnud ta olematuks... Ta on langenud ja kukutatud."¹²

Apophisest lahti saamiseks on olemas salajane raamat, nimega "Raamat Apohise kukutamiseks", mis sisaldab nii erinevaid loitse, kui ka needusi ning õpetusi, kuidas valmistada Apophise vahakuju, et seda rituaalidel kasutada. Kõigele sellele vaatamata pole Apophist võimalik lõplikult hävitada tema surematu olemuse tõttu. Maailmal ja jumalatel oli oma algus, aga kaos oma igikestva eksistentsi tõttu, ei omanud algust, ega lõppu ja nii olid alguse ja lõputa ka tema deemonid.¹³

1.2. Mehen

Mehenit mainitakse esmakordselt Sargatekstides ning tema oletatavad kujutised on leitud ka kivisse raiutuna vaarao Tutankhamoni hauakambri umbes 1400 a Ekr. Kujutisel on madu-jumalus ringselt keerdunud ümber Ra, hoides saba otsa suus. Sellisel kombel leiame temast märke ka Ra ümber keerdununa ajal, mil Ra pidi sooritama oma igaõhtuse rännaku läbi allilma, kaitstes teda kõiksugu läheneva kurja eest.¹⁴

Tema olemuse sügavus on müsteerium ka nüüdiaegsetele uurijatele, nii nagu seda oli tema olemus ka ajal, mil temast Sargatekstidesse salme kirjutati:

Salm 493: "Mu hing kuulub mu kehale; mu vari aga tema põhjusele."

Salm 495: "Ma olen kurjategijate valvur pärast Meheni müsteeriumeid."¹⁵

Nagu mitmed teised roomaja-jumalused iidse Egiptuses, andis kujutis Mehenist edasi

---

11 Cohn, Norman. *Cosmos, chaos, and the world to come: the ancient roots of apocalyptic faith*. London: Yale Nota Bene, 2001. Lk 21.

12 Cohn, Norman. *Cosmos, chaos, and the world to come: the ancient roots of apocalyptic faith*. London: Yale Nota Bene, 2001. Lk 22.

13 *Ibid.*

14 Hornung, Erik. *The Ancient Egyptian Books of the Afterlife*. Cornell University Press, 1999. Lk 77–78.

15 Piccione, Peter A. *Mehen, Mysteries, and Resurrection from the Coiled Serpent*. - Journal of the American Research Center in Egypt. Vol. 27. American Research Center in Egypt, 1990. Lk 43.

vormita ebakorrapära, pildi kaosest, mis ümbritses korrastatud maailma ja osales selle maailma perioodilises uuenemises.¹⁶

1.3. Seth

Sethi võib pidada üsna ebatavaliseks olendiks. Kui teisi jumalikke olendeid, ehk nii jumalaid, kui ka deemoneid (nagu eelnevalt mainitud, ei vastandatud jumalaid demonitele ning mõlemiad peeti jumalikeks olendideks) sai kujutada mingi kindla looma abil, siis Sethi kujutamiseks oli täiesti eraldiseisev sündmuste jada, mis kandsid endas tema iseloomu ja omadusi. Ka tema sünd siia ilma oli ebatavaliselt vägivaldne, nimelt purskus Seth ise oma ema küljest välja, mis tõi korrastatud maailma müra ja konflikte. Ta oli toore jõu, seksuaalse võimekuse, ohjeldamatu ning taltsutamatu seksuaalelu kehastus. Kõik, mis oli häiriv, eksootiline ning segadusse ajav viis temani.¹⁷

Seth oma võimujanus mõrvas oma venna Osirise, kes selle ajani õiguslikult troonil oli. Nii nagu saime aimu Sethi vägivaldsest sünnist ja olemusest, nii võime õigusega oletada, et ka tema teod on üsnagi vägivaldsed, nimelt venda tappes, rebis ta küljest kõik tema keha liikmed ning vedas erinevad osad mööda riiki laiali, lootes seeläbi kindlustada Osirise surma igaveseks, takistades osade kokku korjamist, balsameerimist.¹⁸

See rünnak monarhia vastu oli paraku hukule määratud, sest Isisel, Osirise naisel ja õel, õnnestus kokku koguda Osirise kehatükid, kaasa arvatud fallos ning surmajärgselt luua oma mehele pärija – Horus, kes suuresti tänu oma ema maagilistele võimetele ning oma osavusele, oli võimeline Sethist jagu saama.¹⁹

Nende sündmuste ahela tõttu oleks olnud mõistlik Seth eemale tõugata, kuid seda ei tehtud, vähemalt mitte täielikult. Ühe müüdi põhjal antakse talle valitseda allilm ehk kõik alad, mis ei kuulu korrastatud maailma hulka, teise müüdi põhjal lastakse ta tagasi korrastatud maailma, kuid seda päikesejumala teenijana.²⁰

Viimasest annab kinnitust ka Apophise ja Sethi kokkupuute moment. Seth, olles allutatud päikesejumala võimule, torkas oma odadega Apophist, kui too üritas takistada üle

---

16 Hornung, Erik. *Conceptions of God in Egypt: The One and the Many*. Cornell University Press, 2002. Lk 163–64.

17 Cohn, Norman. *Cosmos, chaos, and the world to come: the ancient roots of apocalyptic faith*. London: Yale Nota Bene, 2001. Lk 12.

18 Johnston, Sarah Iles. *Deities and Demons. Religions of the Ancient World: A Guide*. Cambridge, London, Belknap Press of Harvard University Press, 2004. Lk 394.

19 Cohn, Norman. *Cosmos, chaos, and the world to come: the ancient roots of apocalyptic faith*. London: Yale Nota Bene, 2001. Lk 12.

20 *Ibid.*

Illustratsioon Numbrivahemik Illustratsioon: Sethi ja Apophise vastasseis

allilma järve sõitmist, olles selle tühjaks joonud. Torgete tõttu purskusid roomaja kõhus olnud veed taas valla ning Ra sai jätkata oma rännakut, et hommikul taas oma kuldse vankriga üle taevavõlvi sõita. Siin pole Seth enam mõistetamatu, ega reeglipäratu, vaid pigem kangelaslik, koletiste-tapjast, maailma hoidev jumalus.²¹

1.4. Sehmet

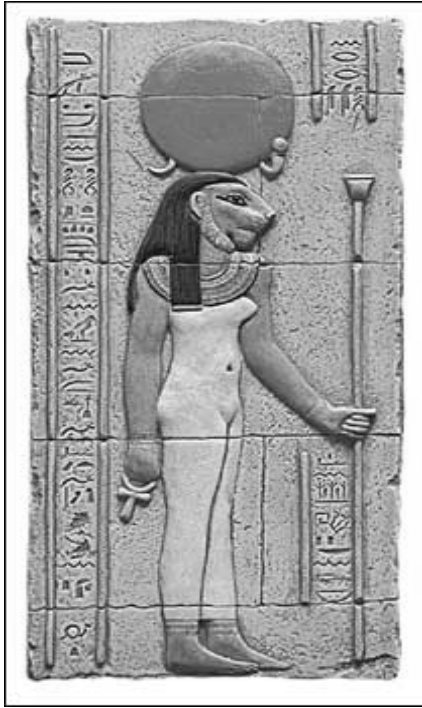
Sehmet ja tema järgijad noa- ja rändavad demonid kuulusid "pimeduse demonite" hulka. Sehmet olles demonliku olemusega sõja ja haiguse jumalanna, võis olla ka kurjuse eest kaitsja, kui ta preestreid nende palveis kuulda võttis ja needused tagasi kutsus. Teda kujutatakse metsiku, sõjaka ja hirmuäratava lõvipeaga naisena, kelle pead kaunistab päikeseketas.²²

Sehmet saatis jumalate käsul oma käsilasi mööda maailma haigusi, häda ja surma külvama, seega ei soovinud keegi jumalate raevu alla sattuda. Tavaliselt liiguti seitsmekesi või siis seitsme grupi kaupa, kandes kaasas nuge, millega jumalate poolt hävinguks väljavalitud vaenlaste südamed välja lõigati.²³

21 Cohn, Norman. *Cosmos, chaos, and the world to come: the ancient roots of apocalyptic faith*. London: Yale Nota Bene, 2001. Lk 21-22.

22 Johnston, Sarah Iles. *Deities and Demons. Religions of the Ancient World: A Guide*. Cambridge, London, Belknap Press of Harvard University Press, 2004. Lk 395.

23 Cohn, Norman. *Cosmos, chaos, and the world to come: the ancient roots of apocalyptic faith*. London: Yale Nota Bene, 2001. Lk 25.

Illustratsioon Numbrivahemik
Illustratsioon: Sekhmet kandmas
päikeseketast

Sehmeti sõnumitoojaid süüdistati tihtipeale ka katku põhjustamises ning epideemiate algatamises. Jumalannat ennast seostati veel kättemaksuhimu ning raevuga, kes oli vastutav inimkonna peaaegu täieliku hävingu eest – "Jumalad siin, pimeduse demonid, kes ootavad Sehmetit, kes on tulnud päikesejumala Ra silme ette, sõnumitoojad igalpool läheduses, kes viivad täide mõrvu, kes loovad lärmi, kes kiirustavad läbi maa, kes paiskavad oma nooli suudest, kes näevad kaugelt!", neid kõiki siin kirjeldatud on tugevalt seostatud Sehmetiga.²⁴

1.5. Vahekokkuvõte

lidses Egiptuses usuti, et nii inimesed, kui ka jumalad ise on piiratud ja stabiileeritud kõikehõlmava korrastatuse ehk *maat*'iga.²⁵ Kõik *maat*'i vastu võitlevad jõud – vaenulikud rahvad, mässajad, pahanduse tekitajad – olid tegelikkuses kaose kaasosalised ning instrumendid, teisiti võis neid nimetada ka *isfet*'iks, mis märkis mis iganes jõudu, mis töötas maailma korrale ning õiglusele vastu. Egiptlased uskusid, et *maat* oli pidevas ohus, ähvardatuna demonlikest olenditest, kes elutsesid allmaailma sügavike vetes, olles *isfet*'i käsilased.²⁶ Need käsilased olid jaotatud gruppidesse, vastavalt sellele, mis haigusi ning olukordi olid nad võimelised esile kustuma.²⁷

- a. Need, keda usuti olevat korra vastased ja vaenlased, olid need, kes lakkamatult jumalate vastu sõdisid ning inimesi piinasid. Nemad usuti süüdi olevat inimeste pahatahtlikus valdamises ning olukordade negatiivsetes suunitlustes.²⁸
- b. Teine grupp deemoneid olid kujumuutva võimega peremees olendid, kes lisaks oma heatahtlikule loomule, võisid ilmned ka kurjade jõududena.²⁹
- c. Väiksemale ning spetsiifilisemale demonite grupile on viidatud kui *pimeduse demonitele*, kes loeti vastutavateks katku ja epideemiate eest.
- d. Viimasena käsitleks puhtalt heatahtlikke deemoneid, kes oma loomult olid

24 Szpakowska, Kasia. *Demons in Ancient Egypt*. Swansea University, Religion Compass 3/5, 2009. Lk 3-4.

25 Cohn, Norman. *Cosmos, chaos, and the world to come: the ancient roots of apocalyptic faith*. London: Yale Nota Bene, 2001. Lk 9.

26 Cohn, Norman. *Cosmos, chaos, and the world to come: the ancient roots of apocalyptic faith*. London: Yale Nota Bene, 2001. Lk 10-11.

27 Szpakowska, Kasia. *Demons in Ancient Egypt*. Swansea University, Religion Compass 3/5, 2009. Lk 1.

28 *Ibid.* Lk 2.

29 *Ibid.* Lk 3.

vastuoluliselt raevukad ning metsikud, mille tõttu on neid ka demonite hulka loetud, elades allilmas.³⁰

Deemonid võisid tegutseda igal momendil, kuid eelistatumaks olid siiki päeva, kuu, aasta, kümnendi lõpud ning kindlasti valiti tegutsemiseks pimedam aeg, oli selleks siis õhtu hakk või sügav öö, ka sobis selleks ideaalselt aeg päikesevarjutuse ajal. Tavainimese jaoks olid jumalused pidevas kohalolus, ümbritsedes nende igapäeva toiminguid, neid kaitstes või kahjustades.³¹

---

30 Szpakowska, Kasia. *Demons in Ancient Egypt*. Swansea University, *Religion Compass* 3/5, 2009. Lk 4.

31 Cohn, Norman. *Cosmos, chaos, and the world to come: the ancient roots of apocalyptic faith*. London: Yale Nota Bene, 2001. Lk 25.

2. Mesopotaamia demonlikud olendid

Nii nagu Egiptuse tsivilisatsioon, nii kestis ka Mesopotaamia tsivilisatsioon peaaegu üle 3000 aasta ning oli selle aja jooksul üllatavalt ühtne kogu ulatuses.³² Ka Mesopotaamia viljakus sõltus iga-aastastest üleujutustest, mida pakkusid Eufrat ja Tigris (Egiptuses Niilus) ja ei saa kindel olla, kas just seetõttu, et mõlemad riigid sõltusid suuresti veekogude käitumisest või lihtsalt kõrvuti paiknevate alade mõjutusena, on Mesopotaamia loomismüütidel tugevaid sarnasusi Egiptuse omadega.

Varaseima ning seega ka lihtsama müüdi versiooni järgi, umbes 4500-3500 aastatuhande vahel, ei olnud olemas midagi peale ürgse, piiritu, soolase ookeani, mille läbi sündisid ilma taevas An ja maa Ki, omavahel tugevalt põimunud. Enlil sundis nad lahku ja seega lõi praeguse maailma, universumi, koos teiste kosmiliste elementidega, nagu Päike, Kuu, Veenus, mis nüüd puhkasid maailma ürgookeanis. Maa-all oli magevee mass, mida kutsuti *apsu*'ks ja veel sügavamal selle kihi all oli allilm, kus elasid surnute hinged ning valitses *azag*-deemon.³³

3500-2500 aastate jooksul kasvas Panteon suuremaks ning iga linn sai endale kaitse- ehk peajumaluse. Näiteks valitses Enki - Maa Jumal, kes hoolitses vete eest ning valdas valget maagiat - Eridus, millest oli saanud rahva religioosne keskus. 2500 aasta paiku arenesid kõrvuti ning üksteist tugevalt mõjutavad hõimudest koosnev Akkad põhjas ning linnriikidest koosnev Sumer lõunas, mille tõttu tõstis pead uus arusaam kosmisest korrast, mille etteotsa astus võimas Enlil.

Tuhat aastat hiljem saab vaieldamatuks riigi pealinnaks Babülon, mille poliitilise mõjutusega kaasneb ka uue ümbertöötatud müüdi, Enuma Eliši' tarkamine.³⁴ Müüdi kohaselt olid kõige alguses meessoost Apsu ehk mageda vee jumalus ja naissoost Tiamat ehk soolase vee jumalanna. Nende kooseksisteerimise tulemusena sündisid maailma jumalad, neist säravaimaks tarkuse ja maagia patroon Ea. Üsna peagi muutusid noored ja uljad jumalad Apsule koormaks, mis sundis teda nende vastu astuma. Paraku ei olnud Apsust Eale vastast ning sündmuste tulemusena jäi Tiamat leseks. Oma kurvastuses haub ta kättemaksu ning sigitab demonite hulga³⁵, kelle hulka kuuluvad koletislikud teravate küünistega roomajad, nende kehad läbiimibunud mürgist, draakonid, hiiglaslikud lõvid, marukoerad, võimsad tormi-

---

32 Cohn, Norman. *Cosmos, chaos, and the world to come: the ancient roots of apocalyptic faith*. London: Yale Nota Bene, 2001. Lk 31.

33 Johnston, Sarah Iles. *Deities and Demons. Religions of the Ancient World: A Guide*. Cambridge, London, Belknap Press of Harvard University Press, 2004. Lk 396.

34 *Ibid.* Lk 396-397.

35 Puhvel, Jaan. *Võrdlev mütoloogia*. Tartu: Ilmamaa, 1997. Lk 33-34.

deemonid, piisonid, lendavad olevused ja skorpion-mehed.³⁶ Kõik need lootis ta end abistavat Ea hävitamisel, kuid Ea eest on nüüd seismas tema vahepeal ilmale tulnud poeg Marduk, kellel õnnestub Tiamat ühes ta sigitistega tappa ning koos Eaga poolitavad ta keha taevaks ja maaks.³⁷

Eelnevalt kirjeldatud vastasseis hea ja kurjade jõudude (sh ka deemonite) vahel oli tuntud aga tunduvalt varem, seda umbes 2000 aastat eKr Sumeri müütides, kus Marduki asemel oli kangelaslikuks tegelaseks deemonlike olenditega võitlev Ninurta, äikesetormide ja kevadiste üleujutuste jumal, olles samal ajal eelmainitud Enlili poeg. Ka oli Ninurta imekspandavalt osav sõdalane, suutes isegi teised jumalad paanitsema panna, kui ta oma vägeva kaariku ja sõjasaakidega nende eest läbi sõitis.³⁸

Deemonid olid jumalatest erinevad, aga nendega seotud, moodustades jumalaid toetava deemonlike olendite koosseisu. Deemonlikud olendid või koletised esindasid pärismaailma pahupoolt, saades jõudu hirmudest ja ohtudest.³⁹ Olenemata sellest, kas deemonid on inimomadustega jumalate vormid, pidid nad olema nendega seotud, et jumalad nende üle valitsega saaks. Ilmselt on iga deemon ühendatud jumalusega, kes tegutseb samas tegevusväljas, kattes vaid väikse osa sellest, samal ajal, kui jumal haldab tervet temale kuuluvat valdkonda, hoolitsedes selle stabiilsuse ja korra kestvuse eest.⁴⁰

Kui üldiselt on selge, et jumalad seisavad eelmainitud korra ja stabiilsuse eest, esindades seadustele allutatud kosmost, siis deemonid ja koletuslikud olendid esindavad ettearvamatut, mis seda korda ja stabiilsust ähvardab. Enim toimusid deemonlikud rünnakud üksildastes kohtades, magamise või söömise ajal, isegi sünnituste ajal.⁴¹ Ometi võime deemoneid näha kahel viisil: esiteks isanda-sulase mudel, kus deemonitest said nendega seotud jumalate teenistuses olevad olendid, valvates templeid, maju ja muid paiku sissetungiva kurjuse eest; teiseks võimuvõitluse mudel, kus deemonid sõdivad pidevalt kehtestatud korra ja jumalate vastu.⁴²

---

36 Cohn, Norman. *Cosmos, chaos, and the world to come: the ancient roots of apocalyptic faith*. London: Yale Nota Bene, 2001. Lk 46.

37 Puhvel, Jaan. *Võrdlev mütoloogia*. Tartu: Ilmamaa, 1997. Lk 33-34.

38 Cohn, Norman. *Cosmos, chaos, and the world to come: the ancient roots of apocalyptic faith*. London: Yale Nota Bene, 2001. Lk 42-43.

39 Annus, Amar. *The god Ninurta in the mythology and royal ideology of ancient Mesopotamia*. Helsinki: Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2002. Lk 109.

40 Ebeling, Erich und Meissner, Bruno. *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie*. Neunter Band. Fortgeführt von Ernst Weidner und Wolfram von Soden. Dietz Otto Edzard, Berlin, New York, de Gruyter, 1998-2001. Wiggermann, F. A. M. *Mischwesen A*. Lk 226.

41 Cohn, Norman. *Cosmos, chaos, and the world to come: the ancient roots of apocalyptic faith*. London: Yale Nota Bene, 2001. Lk 54.

42 Ebeling, Erich und Meissner, Bruno. *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie*. Neunter Band. Fortgeführt von Ernst Weidner und Wolfram von Soden. Dietz Otto Edzard, Berlin, New York,

Illustratsioon Numbrivahemik
Illustratsioon: Marduk võidukalt mušhuššu seljas.

Jumalaid kujutati nende valitsuse all oleva deemoni üle justkui pedestaalil. Jumal seisis oma allutatud koletise peal, vahel käes nõõrid, mis mõeldud deemonliku olendi juhtimiseks. Selline positsioon andis kinnitust, et allutatud olendi võimed olid jumala kasutada, loom ise sümboliseeris tema allutanud jumala jõudu. Levinuim kujutis sellest on sõdalane Marduk uhkelt oma allutatud *mušhuššu*-draakoni seljas.⁴³

Kuna Mesopotaamia keeltes ei leitud sõna deemonile, siis viidati Tiamati armeesse kuuluvatele deemonitele järgnevate sõnadega: *umu* – tormid, *umamamnu* – koletised, *gallu* – sõdurid, *šut me nari u nabali* – need jõevee elanikud ja kuivalt maalt, *binut apsi* – Apsu olendid ja *sakip lemnuti ša Ea u Marduk* – need kurjad, kes sõdivad Ea ja Marduki vastu.⁴⁴ Tiamati armeesse loeti üldiselt 11 deemonit, mida on tihti kõrvutatud järgmises peatükis käsitletud Heraklese vägitegudega. Järgnevalt tuuakse ära uurimustöö seisukohalt olulisemad neist.

2.1. Anzu

Anzud või Anzu on ühe variandi kohaselt lõvipeaga lind või ka kotkas. Teine versioon Anzust on tiivuline hobune, mille kujutluspilt on tekkinud ilmselt sumerikeelsest samakõlalisesest sõnast *anšu* või *anše*, mis tähendab eeslit. Arvatakse, et Anzu-lind võib olla pärinenud algsest Imdugud-linnust. On ka teadlasi, kes oleks nõus vähemalt osalt Anzu-lindu Heraklese lugedes leiduva Stymphalose linnuga kõrvutama.⁴⁵

Algselt on Anzu lindu seostatud Enliliga, kuid hiljem on ta tekstides välja joonistunud pigem Ninurta vastasena. Anzu näol on tegemist ühe vanima koletisega

de Gruyter, 1998-2001. Wiggermann, F. A. M. *Mischwesen A*. Lk 227.

43 Annus, Amar. *The god Ninurta in the mythology and royal ideology of ancient Mesopotamia*. Helsinki: Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2002. Lk 118.

44 Ebeling, Erich und Meissner, Bruno. *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie*. Neunter Band. Fortgeführt von Ernst Weidner und Wolfram von Soden. Dietz Otto Edzard, Berlin, New York, de Gruyter, 1998-2001. Wiggermann, F. A. M. *Mischwesen A*. Lk 231.

45 Annus, Amar. *The god Ninurta in the mythology and royal ideology of ancient Mesopotamia*. Helsinki: Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2002. Lk 111.

Mesopotaamia ajaloos. Kuigi hübriidolevused Mesopotaamia ajaloos on tavaline nähtus, ei saa me siiani täiesti kindlad olla, miks Anzu just nendest loomadest kokku pandud on. On arvatud, et Anzu selline kujutamine on tingitud täiusliku intellekti ja teadmiste ning jõu sümboli loomiseks. Kuigi me ei saa kindlalt teada, kas Anzul olid tiivad või mitte, võime eeldada, et erinevused kujutamises on tulnud ajavahe, mitte niivõrd erinevate kunstnike visioonide tõttu.⁴⁶

Ühe Akkadi müüdi kohaselt omas Anzu ülivõimed ja kuulus jumalate hulka. Mingil põhjusel, umbes 2000 eKr muutus Anzu

Illustratsioon Numbrivahemik Illustratsioon: Anzu pahatahtlikuks, isegi demonlikuks ning astus vastu Enlilile, tekitades maailma tohutu kaose. Nüüd otsisid jumalad väärilist vastast Anzule ning otsustasid üheskoos, et selleks saab Ninurta. Kõigepealt püüdis ta lindu kammitseda seitsme tuulega, kuid Anzu suutis tema iga liigutust ette aimata ja seega Ninurta üsna endast välja viia. Siis tuli Anzule appi Ea ning soovitas Ninurtal teist lähenemismeetodit kasutada. Seda järgides, õnnetus tal lõigata Anzu suled ja tabada teda nooltega, pärast mida lõikas Ninurta läbi ka linnu kõri. Ja nii taastas Ninurta korra maailmas, andes tunnistust tema jõus ja arus, milles kuuldus levis kaugele.⁴⁷

2.2. Erinevad lohemaod

Iidse Mesopotaamia ajaloos võib leida kümneid kirjeldusi erinevate lohemadude kohta, mis kohati vägagi sarnanevad, erinedes vaid nime poolest, kuna muid kirjeldusi, ei tekstide ega seinamaalingute või kiviraiete näol pole leitud. Järgnevalt välja toodud kolm levinumat.

2.2.1. Bašmu

Akkadikeelsele sõnale vastavad sumerikeelsed *ušum* ja *muš-šà-tùr* ning pole üldse kindel, et

46 Ebeling, Erich und Meissner, Bruno. *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie*.

Neunter Band. Fortgeführt von Ernst Weidner und Wolfram von Soden. Dietz Otto Edzard, Berlin, New York, de Gruyter, 1998-2001. Wiggermann, F. A. M. *Mischwesen A*. Lk 243.

47 Cohn, Norman. *Cosmos, chaos, and the world to come: the ancient roots of apocalyptic faith*. London: Yale Nota Bene, 2001. Lk 43-44.

need kaks ei väljenda kaht erinevat koletist, kuid siinkohal kirjeldatakse siiski vaid nende ühisosa. *Bašmu*'d kirjeldatakse kui sarvilist esijalgadega madu, kellel on kindel nimetus ja seega väljendab tekstides ka kindlat koletist, mitte koletiste tüüpi. Ka kirjeldatakse teda kui 'Mürgist Madu' ehk siis on mütologiseeritud inimese looduslik vaenlane. On arvatud, et see koletis on asendanud Marduki võimu alla sattunud *mušhuššu*'t, kuid selles täiesti veendunud olla ei saa.⁴⁸

Ühe müüdi kohaselt on *bašmu* kirjeldatud kui vees looduna, kugistades alla kalu, linde, metsikuid loomi ja isegi inimesi. Selles müüdis asendab Ninurtat surmavalla valitseja Nergal, draakonitapja, kes saadetakse esijalgadega *bašmu*'d hukkama. Pärast seda, kui Marduk *mušhuššu* alistas, sai ka *bašmu* jumalate sümboolseks loomaks.⁴⁹

Sümbolse loomana kasutasid teda mitmed kuningad, seda nii oma losside väravate pealdistel, kui ka mujal just tema sihikindla tapmisinstinkti pärast, hukates oma ohvrid tõenäoliselt just oma mürgiga, hirmutades isegi jumalaid. Just selletõttu on *bašmu*'d epiteedina kasutatud ka mitmete jumalate ja kuningate kirjeldamiseks.⁵⁰

2.2.2. Muš-huš

Teisiti võib seda roomajat tekstides kohata ka kui *mušhuššu*'t, kes on üks vanimaid deemonlike olendeid, keda algselt soestati madude allilma jumala Ninanzuga.⁵¹ Tõlkes võiks *mušhuššu* tähendada 'metsikut madu, kes elab meres'. Akkadia *mušhuššu* on Mardukile alluv roomaja, kes on ülevõetud Tišpakilt. Olevus kuulub kindlasti ka Tiamati deemonlike olendite hulka. *Muš-huš*'i võime kujutistel leida valvamas Esagili templi väravaid.⁵²

2.2.3. Muš-sag-imin

Muš-sag-imin ehk seitsepealine roomaja on ka üks Ninurta alistatutest.⁵³ Tema kujutisi on

---

48 Wiggermann, F. A. M. *Mesopotamian protective spirits: the ritual texts*. Groningen: Styx&PP Publications, 1992. Lk 157.

49 Wiggermann, F. A. M. *Mesopotamian protective spirits: the ritual texts*. Groningen: Styx&PP Publications, 1992. Lk 158.

50 *Ibid.*

51 Ebeling, Erich und Meissner, Bruno. *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie*. Neunter Band. Fortgeführt von Ernst Weidner und Wolfram von Soden. Dietz Otto Edzard, Berlin, New York, de Gruyter, 1998-2001. Wiggermann, F. A. M. *Mischwesen A*. Lk 244.

52 Annus, Amar. *The god Ninurta in the mythology and royal ideology of ancient Mesopotamia*. Helsinki: Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2002. Lk 112.

53 Ebeling, Erich und Meissner, Bruno. *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie*. Neunter Band. Fortgeführt von Ernst Weidner und Wolfram von Soden. Dietz Otto Edzard, Berlin, New York, de Gruyter, 1998-2001. Wiggermann, F. A. M. *Mischwesen A*. Lk 242.

Mesopotaamia ajaloos leitud palju just ettekuulutaval kunstil. See koletis on võrreldav järgmises peatükis käsitletava Hüdraga, kes Heraklesega võitluses oli.⁵⁴

Illustratsioon Numbrivahemik Illustratsioon: muš-sag-imin

2.3. Skorpion-mees

Taas üks deemonlik olend, kes kuulub Tiamati kaaslaskonda, kannab nime *girtablullu*. Kujutised temast annavad meile aimu sellest, et teda peeti samuti üheks olendiks, kes valvas Esagili väravaid.⁵⁵ Hiljem võis tema kujutisi kohata ka tiivulistena. Seostakase päikesejumal Utu või Šamašiga, sest valvab mäge, millest igal hommikul tõuseb päike ja kuhu igal ööl see ka loojub, kindlustades korra.⁵⁶

Girtablullu ehk skorpion-mees on välimuselt pool skorpion, pool inimene. Nii nagu ka teiste olendite puhul, kelle nimi lõpeb *-lullu'*ga, on ka tema puhul teadlased oletanud, et skorpionmehe ülakeha on inimlik, alakeha aga skorpionile kuuluv. Arvatakse, et *girtablullu* on ka üks vanimaid koletisi, olles leitav juba 3000 aastat eKr. Sel ajal seostati teda ka päikesejumalaga, kuid kujutati teisiti, nimelt arvati, et *girtablullu'*d tekivad mütoloogilisest skorpionist, kes moondab taevalikke kehi oma tangilaadsete sõrgadega.⁵⁷

Skorpion-mees on ainuke olend, kellest on tehtud ka naispoole kuju. Koos valvavad nad ühe müüdi kohaselt "Kaksik" mäge, *Mašu'*d ning näevad Gilgameši lähenevat. Mehe saabudes küsivad temalt tema teekonna kohta ning lasevad ta sisse väravatest, mis juhatavad otse mäe südamikku, kus päike igal hommikul tõuseb ja kuhu igal õhtul loojub.⁵⁸

2.4. Piison-mees

Piison-mees ehk *kusarikku* on oma loomult sarnane Skorpion-mehele. Ka siin on tegemist

54 Annus, Amar. *The god Ninurta in the mythology and royal ideology of ancient Mesopotamia*. Helsinki: Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2002. Lk 112.

55 Annus, Amar. *The god Ninurta in the mythology and royal ideology of ancient Mesopotamia*. Helsinki: Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2002. Lk 111.

56 Ebeling, Erich und Meissner, Bruno. *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie*. Neunter Band. Fortgeführt von Ernst Weidner und Wolfram von Soden. Dietz Otto Edzard, Berlin, New York, de Gruyter, 1998-2001. Wiggermann, F. A. M. *Mischwesen A*. Lk 242.

57 Wiggermann, F. A. M. *Mesopotamian protective spirits: the ritual texts*. Groningen: Styx&PP Publications, 1992. Lk 180.

58 *Ibid.* Lk 180-181.

inim-ülakeha, ning loom-alakeha hübriidiga, kelle peas on sarved. Ka teda on seotud päikesejumal Utu ning Šamašiga ning asetatud valvama mägesid. Tõenäoliselt on seos aga tulnud loodusliku tõdemuse kaudu, sest piisonid elasidki tavaliselt kaugetel aladel mägedes, kuhu vaid päike ulatus.⁵⁹

Piison-mees on üldiselt peetud häirimatu rahu allikaks, kuid müüdid tema ja Ninurta, hiljem Marduki vahelistest võitlustest väljendavad sootuks rahutumat külge. Tekstides ei leidu kirjeldusi nende kohtumiste kohta, on vaid mainitud *kusarikku* kaotus. Võib olla on Piison-mehe alistamine seotud ka vaid sellega, et Ninurta mägedega "jageles".⁶⁰

Piison-mees ehk kusarikku kuulub taas Tiamati deemonite hulka. Väidetavalt võitles Ninurta temaga meres, kuid teiste andmete põhjal tekitab nendevaheline võitlus tolmu, seega ei saa kindlasti tegevus aset leida meres. Ka on peetud *kusarikku* päikese pojaks.⁶¹

2.5. Vahekokkuvõte

Nii nagu peatüki alguses manitud kestis ka Mesopotaamia tsivilisatsioon, nii nagu Egiptuse omagi, peaaegu üle 3000 aasta ning oli selle aja jooksul üllatavalt ühtne kogu ulatuses.⁶² Ka Mesopotaamia viljakus sõltus iga-aastastest üleujutustest, mida pakkusid Eufrat ja Tigris, Egiptuses Niilus, mille tõttu määras mõlemas riigis aastase saatus veekogude käitumine.

Ka on Mesopotaamia loomismüütidel tugevaid sarnasusi Egiptuse omadega: 1) kõige alguses eksisteeris kaos ehk ürgookean (ürgveekogu); 2) kaosest tekkisid jumalad ja ka deemonid; 3) maailmas toimus pidev võitlus heade ja kurjade jõudude vahel, kelleks olid Egiptuses *maat* ja *ifset*, Mesopotaamias Ea ja Tiamat (Apsu).

Loomult erinevaid deemonlikke olendeid leidis nii Egiptuses, kui ka Mesopotaamias, st et ka Mesopotaamias võis lisaks pahatahtlikele deemonitele leida neid, kas jumalatele allutatuid või lihtsalt heatahtlike deemoneid, kes teenisid inimkonda tema kestva korra ja hüvangu jaoks.

On märkimisväärne, et hübriidseid deemonlikke olendeid leiti nii Mesopotaamia, kui ka Egiptuse ajaloos. Suurem erinevus seisneb siin käsitletud deemonlike olendite välimuses selles, et Egiptuse deemonlikud olendid olid pigem, kas looma või linnu peaga

---

59 Wiggermann, F. A. M. *Mesopotamian protective spirits: the ritual texts*. Groningen: Styx&PP Publications, 1992. Lk 175.

60 *Ibid.*

61 Annus, Amar. *The god Ninurta in the mythology and royal ideology of ancient Mesopotamia*. Helsinki: Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2002. Lk 111-112.

62 Cohn, Norman. *Cosmos, chaos, and the world to come: the ancient roots of apocalyptic faith*. London: Yale Nota Bene, 2001. Lk 31.

inimese kehaga olevused või roomajad ning Mesopotaamia ajaloos kohtasime pigem kas loom-olevuste hübriide või inim-ülakeha, loom-alaosaga olendeid. Paraku ei oleks õige sellise väikse valimi tõttu teha üldistusi kõigi Mesopotaamias ja Egiptuses leiduvate demonlike olendite kohta.

3. Kreeka demonlikud olendid läbi Heraklese vägitegude

Kreeka jumaluste arv on samuti laialdane nagu Egiptuses ja Mesopotaamias, mille tõttu on tehtud taas selektiivne valik, et mõnd demonlikku olendit lähemalt uurida. Uurimise aluseks on võetud Heraklese vägiteod, milles ilmnevaid demonlikke olevusi on teadlased kõrvutanud nii Egiptuses, kui ka Mesopotaamias leiduvatega. Kuna käsitlusi Heraklese elust on mitmeid on püütud lugejani tuua see osa, mis kõigil neist lugudest ühist on.

Herakles sündis siia maailma Zeusi kavala plaani tõttu, kui too kavaldas üle Teeba sõjamehe Amphitryoni, kes läks tigidat rebast tapma, keda polnud enne kätte saanud üksi hing ja ainult jumalad teadsid miks oli see nii olnud. Amphitryoni äraoleku ajal ilmutas Zeus end sõjamehe naisele tema mehe kujul, justkui oleks sõjamees võidukalt oma retkelt saabunud ning armatses temaga. Juttude järgi saabus samal õhtul tagasi ka õige Amphitryon ja heitis koheselt oma naise kõrvale süngi, et tasa teha aeg, mil eemal oldud. Naine oli algselt segaduses ning ei osanud selle päeva sündmustest õieti aru saada.⁶³

Nüüd ootas sõjamehe naine kaksikuid, üks kuuldavalt Zeusi, teine Amphitryoni poeg, nimeks said poistele vastavalt Herakles ja Iphikles. Nendega mängides või neid eemalt vaadeldes oli selge, et üks poegadest oli jõulisem, sõi rohkem, kasvas kiiremini, teine aga oli ikka tavainimese mõõtu ja jõudu, jäädes esimesele tublisti alla.⁶⁴

Sellest andis tunnistus ka sündmus, mis kaksikute enne nende aastaseks saamist aset leidis. Nimelt oli ühe kuulu järgi Hera ühel ööl poetanud poiste tuppa kaks madu, kes nende hälli roomasid. Herakles oli juba aegsasti silmad avanud ning madusid läheduses tajudes, haaras ta pimeduses need enda rusikaisse ja kägistas neid, Iphikles tema kõrval aga karjus nutta. Kui isa ja ema lastele appi jooksid, ulatas Herakles isale kaks surnud madu.⁶⁵

3.1. Eurystheuse ülesanded Heraklesele

Kuna Herakles oli juba noore mehena sunnitud täitma tema asemel võimule saanud Eurystheuse käske, siis nii tuligi tal asuda silmitsi mitmete demonite ja monstrumitega, et lõpuks vabaneda Eurystheuse piinava ülemvõimu alt, kes igal korral Heraklest võitlema saates lootis, et ta hukka saab.⁶⁶ Järgnevalt kirjeldatakse vaid nelja vägitegu, mis uurimustöö seisukohast vajalikud on.

---

63 Martin, Richard P. *Vana-Kreeka müüdid*. Tallinn: Pegasus, Tallinna Raamatutrükikoda, 2007. Lk 183-184.

64 Uspenski, Leo. *Heeraklese 12 vägitööd: vana-kreeka müüte*. Tallinn: Pedagoogiline Kirjandus, 1941. Lk 11.

65 Ibid lk 14

66 West, M.L. *The East Face of Helicon. West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth*. Clarendon Press, Oxford, 1999. Lk 459.

3.1.1. Võitlus Nemea lõviga

Illustratsioon Numbrivahemik Illustratsioon: Herakles nuiaga, Nemea lõvi nahk seljas.

Esimese ülesandena andis Eurystheus Heraklesele käsu hävitada haavamatu Nemea lõvi, kes elas Argolises Nemea linna lähedal. Nemea lõvi elas kahe väljapääsuga koopas. Ühe ette veeretis Herakles kivimürakaid ja ootas siis, kuni lõvi teisest nähtavale ilmub. Algul katsus Herakles lõvi hävitada vibu ja noolte, siis oma oliivipuust nuiaga, ent kõik need osutusid kasututeks, sest lõvi nahk oli läbimatu. Lõpuks õnnestus Heraklesel lõvi kägistada ning surnud loomalt nahk maha võtta. Mees tõi korjuse Mükeenesse näha. Eurystheus ehmatas surnud lõvi nähes väga. Enam iialgi ei käskinud ta tapetud loomi linna sisse tuua, vaid piirdus sellega, et neid linnamüüri pealt näha sai. Edaspidi kandis Herakles lõvi nahka nii, et selle pea moodustas midagi

kiivritaolist. Nemea lõvi nahaga kaetud kohtadest oli Herakles järelilikult haavamatu.⁶⁷

3.1.2. Võitlus Lerna hüdraga

Lerna hüdra, vanakreeka keeles "veemadu", oli vanakreeka mütoloogias koletis, kes elas Argoses Lerna järve juures. Tema tapmine oli Heraklese teine vägitöö. Lerna hüdra mürgine hingus hävitas kõik elava ning iga Hüdra maharaiutud pea asemele kasvas kaks uut. Selleks, et mürgiaurud Heraklesele hukatuslikuks ei saaks, mässis mees riide ümber pea, et läbi selle hingata. Teda abistas tema vennapoeg Iolaos, kes iga kord, kui Heraklesel õnnetus mõni pea maha lüüa, kõrvetas kaelakönti tuletukiga, et takistada uue pea asemele kasvamist. Viimase, surematu pea mattis Herakles suure kivi alla. Selleks, et Eurystheuse antud ülesannet raskemaks teha, saatis Hera Herakle juurde suure vähi, kes teda võitluse ajal kannast näpistas, mis aga loomale saatuslikuks sai. Herakles kastis oma nooled tapetud hüdra verre, luues endale mürginooled, mis kõik elusa tapsid.⁶⁸

⁶⁷ Uspenski, Leo. *Heeraklese 12 vägitööd: vana-kreeka müüte*. Tallinn: Pedagoogiline Kirjandus, 1941. Lk 16-23.

⁶⁸ Ibid lk 24-27

3.1.3. Võitlus Stymphalose lindudega

Kuuenda vägiteona ootas Eurystheus Herakleselt Stymphalose lindude hukkamist, kes olid vanakreeka mütoloogias Arkaadias Stymphalose järvel elavad tiivulised. Linnud surmasid oma sulgedega nagu nooltega inimesi ja loomi, kes järvele liginesid. Nad olid Arese lemmikloomad, toitudes tera- ja puuviljadest, peamiselt inimeste põldudelt ja aedadest. Nende kiire paljunemine viis kogu lähiümbruse sügavasse meeleheitesse. Ka nende väljaheiteid peeti mürgisteks. Et linde tappa, pidi Herakles linnud lendu ehmatama, selles olid tal aga spetsiaalselt valmistatud vasksed löökpillid. Linnud õhku saanud, lasi Herakles linnud maha.⁶⁹

3.1.4. Võitlus põrgukoera Kerberusega

Viimase vägiteona nõudis Eurystheus põrgukoera Kerberuse maale toomist. Kerberose vanemateks olid Echidna, kes oli pooleldi naine ja pooleldi madu, ning Typhon, saja maopeaga tuld sülgav hiiglane, keda isegi Olümpose jumalad kartsid. Kerberose venda Orthrost kujutati kahepealise põrgukoerana. Kreeka mütoloogias ja kunstis kujutatakse Kerberost tavaliselt kolme peaga. Enamikes teostes esindab ja näeb üks pea minevikku, teine olevikku ja kolmas tulevikku, teistes allikates esindavad pead sünni, noorust ja vanadust.⁷⁰ Kõik Kerberose pead söövad väidetavalt ainult elavate liha ja seetõttu lubavad meeleldi surnute hingi allmaailma, kuid ei luba kellelgi neist sealt lahkuda.⁷¹

Pärast ülesande saamist läks Herakles Eleusisesse, et liituda Eleusise Müsteeriumiga, kus ta õppis kuidas siseneda allilma ja lahkuda sealt elusalt. Ta leidis sissepääsu allilma Tainaronist ning Athena ja Hermese abiga sai nii sisse, kui ka välja. Charonist möödus ta tänu Hestia abile ja ta enda kurjadele pilkudele. Herakles leidis Hadesese ja palus luba Kerberose maapinnale toomiseks, Hades nõustus juhul, kui Herakles suudab Kerberosest paljaste kätega jagu saada. Vägilane sai sellega hakkama ja tiris ta allilmast Peloponnesosel asuva koopa kaudu Eurystheuse juurde. Kuningas kartis Kerberost nii väga, et hüppas pithosesse, suurde hoiustusvaasi, ja palus Heraklesel Kerberos allilma tagasi viia, vastutasuks vabastas ta vägitegudest, nii nagu mees seda algusest peale soovinud oli.⁷²

---

69 Uspenski, Leo. *Heeraklese 12 vägitööd: vana-kreeka müüte*. Tallinn: Pedagoogiline Kirjandus, 1941. Lk 38-44.

70 Bloomfield, Maurice. *Cerberus the Dog of Hades*. Kessinger Publishing, 2003. Lk 8.

71 Allardice, Pamela. *Myths, Gods & Fantasy*. Publisher: ABC-CLIO, 1991. Lk 52.

72 Uspenski, Leo. *Heeraklese 12 vägitööd: vana-kreeka müüte*. Tallinn: Pedagoogiline Kirjandus, 1941. Lk 72-75.

3.2. Vahekokkuvõte

Heraklese vägitegudes leiduvate olendite põhjal võime paralleele tuua mitmete, nii Egiptuses, kui Mesopotaamias leiduvate demonlike olenditega. Huvitav on ka teada, et Mesopotaamia ajaloos leidub samuti müüte vägilasest, kel nimeks Ninurta, kes võitleb üheteiskümne demoniga. Vägilast ennast sinna juurde arvestades tuleks kokku number kaksteist, mis on võrdne Heraklese sooritatud vägitegude arvuga.

Järgmine paralleel tuleb välja Mesopotaamia Anzu-linnu ja Kreeka Stymphalose lindude vahel. On teadlasi, kes oleks nõus vähemalt osalt Anzu-lindu Heraklese lugudes leiduva Stymphalose linnuga kõrvutama, mis aga ei tähenda, et neid võrdseteks või ka samasteks peeti.

Kolmas sarnasus ilmutab end Hüdra loos, kus Heraklesel õnnestub tappa mitmepealine roomaja. Vaste selle leiame taas Mesopotaamia ajaloos, kus üks tuntumaid lohemadusid oli *Muš-sag-imin*, täpsemalt seitsmepealine roomaja, kes sai alistatud Ninurta poolt. Ka Egiptuse ajaloos leitav Apophis oli kaose personifikatsioon just läbi mao.

Neljanda paralleelina on välja toodu võrdlus Heraklese poolt hävitatud ja nülitud Nemea lõvi ja Mesopotaamias leiduvate lõvi-olevuste vahel ning viies paralleel joonistub välja Kerberose põrgukoera ning Tiamati kaaskonda kuuluvate marukoerade vahel.

Deemonid võisid tegutseda igal momendil, kuid eelistatumaks olid siiki mingisuguse ajaühiku lõpud ning kindlasti valiti tegutsemiseks pimedam aeg, ka sobis selleks ideaalselt aeg päikesevarjutuse ajal. Ka ilmutasid deemonid end inimestele läbi une või kammitsedes nende meeli. Tavainimese jaoks olid jumalused pidevas kohalolus, ümbritsedes nende igapäeva toiminguid, neid kaitstes või kahjustades.

Kõik kolm iidset religiooni andsid tunnistust demonlike olendite mitmekülgsusest iseloomudest, nii võis lisaks pahatahtlikele demonitele leida ka neid, kes teenisid inimkonda tema kestva korra ja hüvangu jaoks, olles seejuures kas jumalatele allutatud või lihtsalt heatahtlike loomuomadustega.

Nii nagu ei olnud iidses Egiptuses inimeste seas kohta uskumusele, et jumalad olid kõrgemad ning deemonid madalamad jumalikud olendid, ei leidnud see uskumus kõlapinda ka iidses Mesopotaamias, ega iidses kreeklaste maailmapildis. Nendes religioonides olid jumalad ja deemonid võrdsed, olles mõlemad jumalikud olendid, kuna loodud jumalikust allikast, ürgeksistentsist. Sellist vastandumise puudumist ei saa aga tõdeda monoteistlikus kultuuri ja religiooniloos, mis viib meid järgmise peatükini.

4. Polüteistlik maailmapilt ranges monoteismis ehk kuidas demütologiseeris monoteism iidseid demonlikud olendid

Uurimustöö eesmärgiks on seatud leida monoteistlikust maailmast vasteid siin uuritud iidsetes usundites leiduvatele demonlikele olenditele ning vastata küsimusele, kuidas on monoteismis suutnud nende polüteistlike maailmapiltidega hakkama saada, ehk kuidas on range monoteism demütologiseerinud demonlikud olendid.

Viiteid sellele, kuidas on monoteism iidseid demonlikke olendeid oma kontekstis käsitlenud või neid edasi kandnud, leiame nii Vanast, kui ka Uuest testamendist, mille tõttu põhineb see peatükk suuresti just Vana ja Uue testamendi kirjakohtade uurimisele, kuid on kasutatud ka muid toetavaid materjale.

Monoteism kujutab endast ühe kindla usu vastuvõtmist ning teiste olemasolevate eemale tõukamist või isegi eitamist.⁷³ Kristluse puhul tähendas uskumine ühe Jumala tunnustamist viisil, mis seadis tema kogu maailma loojaks. Kõigile teistele jumalikele olenditele eitati nende jumalikkus ning sätiti hierarhia redelil allapoole, paigutades nad kas heade või kurjade vaimude hulka.⁷⁴ Hilisemad kristlased, järgides juutide eeskju, nimetasid need vaimud ingliteks ja demoniteks. Enamus kristluse vorme uskus need mõlemad pärinevat Jumalast, kuid leidis ka neid radikaale, kes sellise idee selgelt välistasid.⁷⁵

Varases kristluses said inglitest Jumala teenrid, kes toimisid ka vahendajatena, sõnumitoojatena, kiriku käsilastena, kaitsjatena ja olid selgeks kujutluspildiks tulevases elust pärast surma. Inglite vastasena ilmus Saatan koos oma käsilastega, keda arvati süüdi olevat kogu maailma hädas ja valus. Varasem kristlus keskendus pigem demonlikule valdamisele, hilisem kristlus aga laiendas kogu maailmas toimuva kurjuse demonite toimimisele, kes meelitasid inimesi patustama läbi iha, põhjustasid looduslikke katastroofe, õhutasid tagakiusamisi ja hereesiat.⁷⁶

Sellist heade ja kurjade vaimude või isegi jumalate ja demonite vastandamist ei leia me ei iidse Egiptuses, Mesopotaamias ega Kreekas. Monoteistlikud usud küll tunnistasid nende olendite üliinimlikke võimeid ning vorme, kuid sellegipoolest muutsid nad demoniteks, kes ei olnud enam mitte jumalikus olendid, vaid Saatanat teenivad kuratlikud olevused, kel mõlkusid meeles vaid pahatahtlikud soovid.⁷⁷

---

73 Johnston, Sarah Iles. *Deities and Demons. Religions of the Ancient World: A Guide*. Cambridge, London, Belknap Press of Harvard University Press, 2004. Lk 393.

74 *Ibid.* Lk 415.

75 *Ibid.* Lk 416.

76 *Ibid.*

77 *Ibid.* Lk 412.

Sellise deemonlike olendite käsitlese tõttu muutub peaaegu võimatuks uskuda kasvõi ühe deemonliku olendi heatahtlikku iseloomu või soovi teenida inimkonda tema hüvangu jaoks. Sellise maailmapildi tõttu näime kaotavat suure hulga olendeid, kes aitaksid maailmas korda hoida ning vastutaksid kurjade jõudude eemalehoidmise eest.

Järgnevalt on lugejani toodud näiteid sellest, kust ja millisel moel võime leida piiblist näiteid uurimustöös kirjeldatud deemonlike olendite kohta ning milline on nende roll leitud kirjapaigus. Paraku ei saa näiteid tuua kõigi siin käsitletud olendite kohta ning nii mõneksi kohas tuleb teha üldistusi, otsides viiteid roomajatele ja monstrumitele üldisemalt, leidmaks sarnasusi siin kirjeldatutega.

4.1. Roomajad piiblis

Vanas Testamendis on madu seotud kas Jahve või mõne maagilise sündmusega. Kõige märkimisväärsemateks on lugu Eedeni aias (1Ms 3), lugu Egiptuse katkudest (2Ms 4 ja 7) ning lood Vaskmaost (4Ms 21 ja 2Kn 18). Egiptuse katkude ning Vaskmao salmid loovad kujutluspildi mürgmadudest, kes on kas Jumala poolt saadetud inimesi ründama, neid karistamiseks või muundumise läbi tunnistust andmaks Jumala vägevusest ehk siis sarnanaevad nendes lugudes esinevad maod siinses uurimuses mainitud iidsetes usundites leiduvate madudega, kes on läkitatavad nende alistajate poolt väljavalitud inimeste poole, nii nagu seda sai teha näiteks Sehmet.⁷⁸

Mütoloogiliselt huvitavamaks roomaja ilminguks on muidugi 1Ms 3, kus roomajat liigitatakse olendite hulka, kelle Jahve on teinud, kuid eristatakse tema erilise kavaluse poolest. Ka eristab looma võime inimese kombel kõneleda. Tark loom veab ninapidi Eevat ning seega sunnib naist haarama keelatud vilja elupuult. Roomaja teab, et Eeva ei sure keelatud viljapuult süües, vaid saab teadjaks heast ja kurjast. Seega on madu loom, kes valdab inimeste kõnekunsti ja peab lugu jumalikest saladustest. Kuigi inimene patustas, avas see ta silmad nägemaks maailma jumala moodi. Selles loos on valitud tegelaseks tõenäoliselt just mürgimadu seetõttu, et tema iidne päritolu ja olemus seostub hirmu ja surmaga, maagia ning salajaste teadmistega. Ka võib arvata, et madu valiti loosse, sest lisaks oma iidsele päritolule omab võimet uueneda, visates maha vana naha ning seega sümboliseerida ümbersündi ja pidevat elutsükli.⁷⁹

Uues testamendis viitab madu pigem Jeesusele, olles tema sümboliks. Ka on

---

⁷⁸ Van der Toorn, Karel. *Dictionary of deities and demons in the Bible (DDD)*. Brill, 1995. Hendel, R. S. *Serpent*. Lk 1408-1409.

⁷⁹ *Ibid.* Lk 1409-1411

madusid nii Vanas, kui ka Uues testamendis Saatanaga seostatud.⁸⁰ Luuka 10:19 on hea näide sellest, kuidas Jumal andnud loa võidelda madude ja skorpionite vastu ning andnud sõna, et üksi teine demon ei tee kahju, pidades ka madusid ja skorpione seega demoniteks.

4.2. Draakonid piiblis

Sõna draakon oma originaal kujul hakkab esinema alles Uues testamendis. Vanast testamendist võib viiteid draakonite kohta leida madude ja krokodillide ning teiste monstrumite juures, kes nagu iidsetes religioonideski, paigutati elama veekokku või selle lähedusse. Ka on toodud paralleele draakoni ja lõvi-koletiste vahel⁸¹, mis on isegi mõistetav, kuna ka Nemea lõvi Heraklese vägitegudes ning Mesopotaamia müütides esinevad lõvi-draakonid on oma võimsuselt ja suuruselt võrdselt lohedele, sellise võrdluse tõendeid võime leida järgmistest kirjakohtadest: Psalmid 91:13 ning Jeesus Siirak 25:16.

Huvitav on ka asjaolu, et Estri raamat räägib meile loo Mordokai ja Haamani tülist, kujutades neid justkui draakoneid omavahel kraaklemas. Lisaks on Mordokai ja Haamani kraaklemine otsekui meeldetuletus Marduki ja Tiamati vahelisest sõjast,⁸² mis annab tunnistust sellest, kuidas ka judaism iidseid mütoloogilisi müüte oma piibli koostamisel kasutas ja neid seega ka demütologiseeris.

Uues testamendis võib viiteid draakonile leida kolmeteistkümnel korral, seda Ilmutuste raamatus, näiteks Ilm 12:3-4, 7, 9, 16-17; 13: 2,4,11; 16:13 ja 20:2. Draakonist räägitakse seal pigem kui 1Moosese raamatus ilmnenu maost, keda kõrvutatakse Saatanaga. Ja kui Saatanat pidada all-ilma valitsejaks, siis võiks teda siin käsitletud iidsete religioonide põhjal sarnaseks lugeda *ifset'i*, Tiamati ja ehk isegi Sethiga.

4.3. Kotkad piiblis

Uues testamendis esineb kotkast 25 korral (1Ms 19:4, 5Ms 32:11), kuid siiski vaid lihtsalt linnuna. Oodatud tulemust, et kotka läbi on viidatud kas Heraklese loos tuntuks saanud Stymphalose lindudele või Mesopotaamia Anzule siinkohal ei leitud.

---

80 Van der Toorn, Karel. *Dictionary of deities and demons in the Bible (DDD)*. Brill, 1995. Hendel, R. S. *Serpent*. Lk 1411.

81 Van der Toorn, Karel. *Dictionary of deities and demons in the Bible (DDD)*. Brill, 1995. Van Henten, J. W. *Dragon*. Lk 304.

82 *Ibid.* Lk 305.

4.4. Deemonid piiblis

Kreekakeelne sõna *δαίμωνιον* tähendas iidsetes maailmas kas jumaluseks olemist või jumalikustatud olemist. Piibel annab meile aga sootuks teise pildi deemonitest, muutes enamuse iidsete jumalikkude olendid, seal hulgas deemonid, Saatana käsilasteks,⁸³ mis ei jäta neile olenditele enam võimalustki oma heatahtlikku ja ehk korrale allutatavat poolt üles näidata, mis võiks, nagu ennist mainitud, inimkonna hüvanguks töötada.

Johannese ilmutuste raamatus on antud ka üsna ülevaatlik pilt sellest, milliseid olevusi peeti deemoniteks, näiteks Ilm 9:7-10 : "Ja rohutirtsud olid välimuselt sõjaks seatud hobuste sarnased, neil olid pärjad peas otsekui kullast ning nende palged olid nagu inimeste palged ja juuksed nagu naiste juuksed ja nende hambad olid otsekui lõvidel. Neil olid üll soomusrüüd otsekui raudrüüd ning nende tiibade kahin oli otsekui kaarikute mürin, kui palju hobuseid jookseb sõtta. Ja neil olid sabad ja astlad nagu skorpionidel, ning nende sabades oli meelevald teha inimestele kahju viis kuud." või Ilm 9:17-19 : "...ning nõnda ma nägin oma nägemuses hobuseid ja nendel istujaid. Neil olid tulipunased ja sinised ja väävelkollased soomusrüüd ning hobuste pead olid nagu lõvide pead ning nende suust tuli välja tuld ja suitsu ja väävlit. Nende kolme nuhtluse poolt tapeti kolmandik inimesi: tule ja suitsu ja väävli läbi, mis tuli nende suust. Hobuste meelevald oli nende suus ja nende sabades, sest nende sabad olid madude sarnased, neil olid pead ning nendega nad tegid kahju."

Eelnenud ja paljude teiste kirjakohtade põhjal piiblis on näha, et enamuse siin uuritud iidsetest deemonlikest olenditest on demütologiseeritud ja muudetud deemoniteks, kes pole enam jumalikkude kaaskonda kuuluvad austatud ja isegi kummardatud olendid, vaid Saatana käsilastena eksisteerivad olendid, keda peeti vaid kurja kuulutavateks ning pahatahtlikeks isenditeks. Neile keelati nende kõrgem ja austatum päritolu ning viidi hierarhia redelil allapoole, jättes nad ilma võimalusest ilmutada nende ka kui heatahtlike olendeid, kel pelgalt deemonlikud omadused.

---

⁸³ Van der Toorn, Karel. *Dictionary of deities and demons in the Bible (DDD)*. Brill, 1995. Riley, G. R. *Demon*. Lk 276.

Kokkuvõte

Üldiselt on selge, et jumalad seisavad korra ja stabiilsuse eest ning demonid ja koletuslikud olendid üritavad seda korda ja stabiilsust kõikuma lüüa. Seejuures tuleb tähelepanna, et loomult erinevaid demonlikke olendeid leidis kõigis mainitud iidsetes maailmavaadetes, ehk nii Egiptuses, Mesopotaamias, kui ka Kreekas. Kõik kolm iidset religiooni andsid tunnistust demonlike olendite mitmekülgsusest iseloomudest, nii võis lisaks pahatahtlikele demonitele leida ka neid, kes teenisid inimkonda tema kestva korra ja hüvangu jaoks, olles seejuures kas jumalatele allutatud või lihtsalt heatahtlike loomuomadustega.

On märkimisväärne, et hübriidsed demonlikud olendid olid levinud kõigis eelmainitud religioonilugudes, olles seejuures nii inim-ülakeha, loom-alakeha, kui ka inim-alakeha, loom-ülakehaga olendid, ka leidis olevusi, kelle välimuses võis ära tunda vaid erinevaid loomi.

Deemonid võisid tegutseda igal momendil, kuid eelistatumaks olid siiki mingisuguse ajaühiku lõpud ning kindlasti valiti tegutsemiseks pimedam aeg, ka sobis selleks ideaalselt aeg päikesevarjutuse ajal. Ka ilmutasid demonid end inimestele läbi une või kammitsedes nende meeli. Tavainimese jaoks olid jumalused pidevas kohalolus, ümbritseses nende igapäeva toiminguid, neid kaitstes või kahjustades.

Nii nagu ei olnud iidse Egiptuses inimeste seas kohta uskumusele, et jumalad olid kõrgemad ning demonid madalamad jumalikul olendid, ei leidnud see uskumus kõlapinda ka iidse Mesopotaamias, ega iidse kreeklaste maailmapildis. Nendes religioonides olid jumalad ja demonid võrdsed, olles mõlemad jumalikul olendid, kuna loodud jumalikust allikast, ürgeksistentsist. Sellist vastandumise puudumist ei saa aga tõdeda monoteistlikus kultuuri ja religiooniloos.

Monoteism kujutab endast ühe kindla usu vastuvõtmist ning teiste olemasolevate eemale tõukamist või isegi eitamist. Kristluse puhul tähendas uskumine ühe Jumala tunnustamist viisil, mis seadis tema kogu maailma loojaks. Kõigile teistele jumalikele olenditele eitati nende jumalikkus ning säitati hierarhia redelil allapoole, paigutades nad kas heade või kurjade vaimude hulka. Hilisemad kristlased, järgides juutide eeskujut, nimetasid need vaimud ingliteks ja demoniteks.

Kreekakeelne sõna *δαιμονιον* tähendas iidse maailmas kas jumaluseks olemist või jumalikustatud olemist. Piibel annab meile aga sootuks teise pildi demonitest, muutes enamuse iidse jumalikul olendid, seal hulgas demonid, Saatana käsilasteks, mis ei jäta neile olenditele enam võimalustki oma heatahtlikku ja ehk korrale allutatavat poolt üles näidata,

mis võiks inimkonna hüvanguks töötada.

Johannese ilmutuste raamatus on antud ka üsna ülevaatlik pilt sellest, milliseid olevusi peeti deemoniteks: 1) Olendid, kel hambad otsekui lõvidel; 2) Tugevate soomusrüüdega tiibadega hobused; 3) Olevused, kel sabad ja astlad nagu skorpionidel; 4) Tulipunaste, siniste ja väävelkollaste soomusrüüdega lõvi peaga hobused; 5) Olendid, kelle sabad olid madude sarnased.

Eelnenu põhjal on näha, et enamus siin uuritud iidsetest deemonlikest olenditest on demütologiseeritud ja muudetud deemoniteks, kes pole enam jumalikku kaaskonda kuuluvad austatud ja isegi kummardatud olendid, vaid Saatana käsilastena eksisteerivad kurja kuulutavad olendid. Endistele jumalustele keelati nende kõrgem ja austatum päritolu ning viidi hierarhia redelil allapoole, jättes nad ilma võimalusest ilmutada endeid ka kui heatahtlikke olendeid, kel pelgalt deemonlikud omadused.

Demonic creatures between the divine and human or how monotheism has demythologized ancient demonic creatures

Summary

The subject for this research is inspired by an earlier interest in ancient religions and their demonic beings. The research topic falls under the field of Ancient Near Eastern studies.

The objective of this research is to analyze and compare ancient demonic creatures in Mesopotamia, Egypt and Greece and bring out the similarities found. To conclude the analyzes, author has to investigate how these demonic creatures survived or passed on strict monotheistic framework (have carried forward in monotheistic worldviews). Research aims to give an answer to the question of how monotheism demythologized ancient demonic creatures.

Research paper is divided into four parts. Since the study has selected to analyze three ancient religious and culture regions, then the first three chapters are based on the studies of demonic creatures in them. The first chapter thus provides information on Egyptian, the second on Mesopotamian and third on Greek demonic creatures. Subchapters of the first three chapters are with an identical structure - after 1-2 pages of introduction of the regions history and religion, which outlines the more common types of demons, follows subchapters, in which four specific demonic creatures are analyzed in particular.

In the fourth chapter, author gives the answer, of how the polytheistic worldviews described in the first three chapters are put into a monotheistic framework or how certain forms of Christianity and Judaism seem to have demythologized ancient demonic beings. Subchapters provide examples of passages in scripture, describing previously studied demonic creatures or beings resembling to them. Thus it can be said that the first three chapters form the necessary basis for the research, through which is reached to the question of study in the fourth chapter and given an answer to it.

Overall, it is clear that the gods stand over order and stability and the demons or monstrous creatures are trying to disrupt the order and stability in the world. Nevertheless, it should be noted that there exists a variety of demonic beings in all these ancient worldviews. All three ancient religions have given testimonies of the diverse nature of these beings, which vary from malevolent demons to those who served humanity, while being subjected to gods or simply with benevolent natural qualities.

Just as it was in ancient Egypt, neither Mesopotamia nor Greek distinguished a difference between divine beings, such as gods and demons, as higher and lower beings. In these worldviews gods and demons were equal, both beings of divine, as created by a divine primordial source. Such lack of confrontation between gods and demons was not present in monotheistic frameworks.

Monotheism is the adoption of a particular religion, and pushing away other existing religions or even denying them. For christianity it meant believing in one God, declaring him as the creator of the whole world. For all other divine beings it meant being denied their rank of divinity and being placed down on the hierarchy ladder, placing them either as good or evil spirits. Later Christians, following the example of the Jews, called them angels and demons.

The Greek word δαιμονιον in the ancient world meant being a deity or being a divine being. The Bible gives us a completely different picture about demons, changing the meaning of ancient divine beings, including demons, into Satan's allies. This course of action did not leave many possibilities for demonic beings to show their more benevolent side, either by being subject to god or having benevolent natural qualities, which could be developed for the benefit of mankind.

John's book of Revelation gives a fairly comprehensive picture of what the demons were imagined to look like: 1) Creatures with lion like teeth, 2) Strong armored winged horses; 3) Creatures with tails and darts like scorpions; 4) Firey red, blue and acid yellow lion-headed armored horses; 5) Beings with tails like serpents.

Based on the above it can be seen that the majority of here studied ancient demonic beings have been demythologized and called malevolent demons, who are no longer from a divine entourage nor even worshiped beings, but Satan's allies. Former deities had been denied their higher and honorable origin and brought down on the ladder of the hierarchy, depriving them of the opportunity to manifest themselves as benevolent creatures with merely demonic qualities.

Kasutatud kirjandus

Raamatud:

- Allardice, Pamela. *Myths, Gods & Fantasy*. Publisher: ABC-CLIO, 1991.
- Annus, Amar. *The god Ninurta in the mythology and royal ideology of ancient Mesopotamia*. Helsinki: Neo-Assyrian Text Corpus Project, 2002.
- Bloomfield, Maurice. *Cerberus the Dog of Hades*. Kessinger Publishing, 2003.
- Cohn, Norman. *Cosmos, chaos, and the world to come: the ancient roots of apocalyptic faith*. London: Yale Nota Bene, 2001.
- Ebeling, Erich und Meissner, Bruno. *Reallexikon der Assyriologie und vorderasiatischen Archäologie*. Neunter Band. Fortgeführt von Ernst Weidner und Wolfram von Soden. Dietz Otto Edzard, Berlin, New York, de Gruyter, 1998-2001.
  - Wiggermann, F. A. M. *Mischwesen A*. Lk 226-244.
- Hornung, Erik. *Conceptions of God in Egypt: The One and the Many*. Cornell University Press, 2002.
- Hornung, Erik. *The Ancient Egyptian Books of the Afterlife*. Cornell University Press, 1999.
- Johnston, Sarah Iles. Editor. *Deities and Demons. Religions of the Ancient World: A Guide*. Cambridge, London, Belknap Press of Harvard University Press, 2004.
- Martin, Richard P. *Vana-Kreeka müüdid*. Tallinn: Pegasus, Tallinna Raamatutrükikoda, 2007.
- Piccione, Peter A. *Mehen, Mysteries, and Resurrection from the Coiled Serpent*. - Journal of the American Research Center in Egypt. Vol. 27. American Research Center in Egypt, 1990. Lk 43.
- Puhvel, Jaan. *Võrdlev mütoloogia*. Tartu: Ilmamaa, 1997.
- Szpakowska, Kasia. *Demons in Ancient Egypt*. Swansea University, Religion Compass 3/5, 2009.
- Uspenski, Leo. *Heeraklese 12 vägitööd: vana-kreeka müüte*. Tallinn: Pedagoogiline Kirjandus, 1941
- Van der Toorn, Karel. Editor. *Dictionary of deities and demons in the Bible (DDD)*. Brill, 1995.
  - Riley, G. R. *Demon*. Lk 276.
  - Van Henten, J. W. *Dragon*. Lk 304-305.
  - Hendel, R. S. *Serpent*. Lk 1408-1411

- West, M.L. *The East Face of Helicon. West Asiatic Elements in Greek Poetry and Myth.* Clarendon Press, Oxford, 1999.
- Wiggermann, F. A. M. *Mesopotamian protective spirits: the ritual texts.* Groningen: Styx&PP Publications, 1992.

Veebilehekülg: www.piibel.net

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina Brit Juhanson,

(sünnikuupäev: 11.02.1990)

1. Annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose:

Deemonlikud olendid inimliku ja jumaliku valdkonna vahel ehk kuidas demütologiseeris monoteism iised deemonlikud olendid

Juhendaja: dotsent Amar Annus

1.1. Reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. Üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

1. Olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

2. Kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

[Tartus, 10.05.2013](#)